

Edenburg Anna

Budapesti Metropolitan Egyetem

A transzszexualitás társadalmi konstrukciója Magyarországon¹

Jelen tanulmány a transzszexuális identitást társadalmi konstruktivista elméleti keretben tárgyalja. Az elemzés négy transzszexuális és egy transzvesztita egyénnel készített életút interjújn, valamint egy ‘coming out’ (nyílt felvállalás) levélen alapul. Azt kívánom megmutatni, hogy a társadalmi nemem túl mennyiben, miként konstruált maga a ‘biológiai’ nem, következésképp mennyire, milyen értelemben stabil a nemi identitás, illetve azt, hogy a társadalmi normáktól való eltérés milyen következményekkel járhat. Céloom a nemi identitás esetlegességének, változékonyságának bemutatása, egy rejtett jelenség láthatóbbá tétele, egyúttal a vonatkozó hiányos hazai szakirodalom bővítése.

Bevezetés

Annak ellenére, hogy a transznemű emberek a társadalomtudományban is egyre több elismerést és figyelmet kapnak, a legtöbb kortárs felfogás abból a feltevésből indul ki, hogy elsődleges identitásproblémájuk a pszichológiai és a biológiai nemük között feszülő ellentét, mint hogyha a transznemű identitás fejlődésének a normális és egészséges végpontja egy stabil, integrált, egyértelműen azonosítható, teljes mértékben ‘női’ vagy ‘férfi’ identitás lenne, amit fizikai átalakulás révén lehet csak elérni. Viszont nyilvánvaló, hogy ez a kategorizálás nem tudja a transzneműség komplexitását és sokféleségét kifejezni. A transznemű emberek nemi identitásának fejlődése lineárisan is végbemehet, melynek ebben az értelemben egyetlen végeredménye lesz, de rekurzív, többirányú folyamatként is megjelenhet, aminek eredménye pedig időről időre változó identitásokként jelenik meg. A transznemű identitás kapcsán fontos különbség tevés, hogy míg a transzszexuálisok a társadalmi nemek bináris osztályozását erősítik azáltal, hogy olyan fizikai megjelenésre törekszenek, amely a pszichológiai értelemben vett társadalmi nemüknek megfelel, addig más transzneműek ezt a bináris megközelítést elutasítják, vagy

---

¹ Az itt közölt tanulmány a Budapesti Metropolitan Egyetem Kommunikáció- és Médiatudomány, Mester szakának Nemzetközi Tanulmányok szakirányára 2017-ben írt szakdolgozatának átirat változata.

a kettő között helyezik el magukat. Azok, akik a nemi identitások között mozognak, az egyik nemet jobban magukénak érezhetik, mégsem kötelezik el magukat tartósan egyik nem mellett sem. Ez azonban nem kérdőjelezi meg a bináris felosztást, sőt kulturális szinten ez is hozzájárulhat merevségének erősítéséhez, mivel épp ez a 'két oldal' adja a köztük lévő mozgásnak a lehetőségét. Azok viszont, akik el akarják törölni vagy figyelmen kívül hagyni a nemeket – nem csak a biológiai nem egyezményes jeleit, hanem minden nemmel kapcsolatos sajátosságot is úgy, hogy ambivalens nemi megnyilvánulást hoznak létre – közvetlen kihívást jelentenek a nemek bináris elgondolására nézve (Diamond, Pardo and Butterworth 2011). Tanulmányomban a transzszexualitás társadalmi konstrukcióját vizsgálom Magyarországon. Az érdekel, hogy transznemű emberek élettörténetei hogyan fogalmazzák meg a megszólaló önazonosságát. Ehhez öt interjút készítettem, melyeket kvalitatív szempontból elemzek; interjúalanyaim valódi nevét adatvédelmi, személyiségi okokból fiktív névvel láttam el. Elemzésem arra is rámutat, hogy bár a transzelméleti kutatások nagy része a negatív következményeket vagy hiányosságokat hangsúlyozza, a transznemű identitás számos egyedülálló lehetőséget biztosíthat a pozitív identitásfejlődéshez: ilyen lehet az erős interperszonális kapcsolatok kialakulása, a fokozott empátiára való képesség vagy az egyedi perspektíva a két nemre vonatkozóan (Riggle, Rostosky, McCants, Pascale-Hague 2011, 147). Egyik interjúalanyom, Fruzsina meglátása szerint:

Olyan érzelmek vannak bennem, hogy egy átlagember a feléig nem jut el ennek. Én tudom, hogy pasiként milyenek a pasi érzések, mi kell a nőnek, mit szeretne, nőként tudom azt, hogy milyenek a női érzések, mit kell a pasinak, mit szeretne [...] és ezek olyan dolgok, amiket az egész világon mindenki keres [...] Én meg itt vagyok és tudom, hogy mi kell mind a kettőnek. És ezért nagyon boldog vagyok. (Fruzsina)

Transzszexualitás

Jellemző, hogy a transzszexualitás meglehetősen egyértelmű jelei igen korán megnyilvánulhatnak; míg egy átlagos kisfiú vagy kislány két és öt éves kora között egy következetes és tartós nemi identitásérzést sajátít el, addig egy transzszexuális egyénnek a nemi identitása ezt a kort követően is folyamatosan alakul. Ez viszont nem jelenti azt, hogy a transzszexuális identitásfejlődés szükségképp adott transzszexuális identitáshoz fog vezetni, sokkal inkább azt, hogy a 'fejlődés' egy folyamat, amin keresztül a transzszexuális egyének bizonyos helyzetekben egyértelműen meghatározható női vagy férfi identitást érnek el. Ebben az összefüggésben tehát sikeres végeredménynek azt

tekinthetjük, amikor teljes átalakulás megy végbe az egyén nemi státuszát illetően, vagyis a kérdésség és zavar helyét a társadalmi elvárásoknak megfelelő hitelesség veszi át. A legtöbb transzszexuális nem szeretné, ha úgy tekintenének rá, mint olyan férfire, aki nő volt, vagy olyan nőre, aki férfi volt, hanem egyszerűen csak férfiként vagy nőként kezelnék őket, mind testileg, mind jogilag (Diamond, Pardo and Butterworth 2011, 632). Ide kapcsolható egy másik interjúalanyom, Abigél megfogalmazása:

Én nő vagyok. Csak belülről, és azt szeretném, hogy külsőleg is az legyek [...] De még azért nem vagyok 100%-ig nő [...] Most vagyok transzszexuális, akkor teljes értékű nő leszek, aki meddő [...] a lényeg, hogy én nőként teljeselek ki, ha belenézek a tükörbe, akkor nő vagyok. Kívül is és belül is. Nem szeretném ezt így elmondani. (Abigél)

Természetesen ez sem törvényszerű, néhány transzszexuális a teljes nemi átalakulás után is szoros kapcsolatot tart fent a transzszexuális közösségekkel, és tovább használja az olyan identitáscímkeket, mint a transznő vagy transzférfi, így utalva korábbi nemi átalakulásukra. Erre példa Dalma nevű interjúalanyom közlése:

[...] viszonylag az elejétől kezdve, nekem egyértelmű volt, hogy ezt én nem akarom titokban csinálni [...] én erről nyíltan tervezek kommunikálni minél nagyobb közönség számára [...] valóban hiszek abban, hogy számottevő ember életét tudom könnyebbé, szabadabbá tenni azzal, hogyha elmondom. (Dalma)

Társadalom és nem

Szinte már közhellyé vált elképzelés, hogy a férfiak érdeklődése inkább a szexuális, míg a nőké az érzelmi kapcsolat létesítésének lehetősége felé irányul. Azonban a felvilágosodás vége felé tett felfedezés, ami szerint a nemzéshez nem szükséges a női orgazmus — korábban ezt a nemzési folyamat egyik jellemzőjének tartották — lehetővé tette, hogy a nőket a férfiaknál passzívabb és kevésbé szenvedélyes lényként gondolják el, míg a felvilágosodás előtti vélekedés szerint pont a nőket jellemezte az érzékiség, és a férfiak számára volt fontosabb a barátság. Vagyis az orgazmus kérdése nagy szerepet játszott a nemi különbségek biológiai jellemzőinek meghatározásában (Laqueur 2002). Ezen felül, egészen a 18. század végéig, amikor a biológiai különbségekre hivatkozva, elindult a női nem és a férfi nem közötti különbségek hangsúlyozása, az a nézet volt az elfogadott, hogy a nőknek ugyanolyan nemi szerveik vannak, mint a férfiaknak, csupán az övék a testen belül, nem pedig kívül helyezkednek el. Így azt a modellt, ami a női és férfi

testet egyetlen nem vertikális tengely mentén elrendezett változatának tekintette, felváltotta a horizontális, egymást kizáró ellentét új modellje. S bár a biológiai nem, mint evolúciós folyamat nem tagadható, de a biológiai nemiség, bárhogyan értelmezzük is, egyúttal magában foglal valamilyen társadalmi nemre vonatkozó állítást is. Vagyis bár egyértelműnek tűnhet, hogy a biológia határozza meg a nemi hovatartozást, ha megnézzük, a biológiai nem épp annyira létrehozott, történelmileg változó, mint a társadalmi nem (Laqueur 2002). A kétpólusú rendszerezés gyakorlatilag nem fogadta el az átfedések lehetőségét, így hozzárendelte a társadalmi nemet a biológiai nemhez; vagyis minden egyénnek vagy férfinak, vagy nőnek kell lennie, és nem helyezkedhet el a kettő között. Ennek következtében az emberek a „természettől adott” identitásnak megfelelően ellenőrzik saját viselkedésüket, hogy a megengedhető viselkedési minták keretein belül maradjanak, így tovább erősítve a kétpólusú nemi felosztást (Giddens 1992).

Fontos a ruházkodás kérdése is, hiszen ennek van egy rejtett funkciója. Mivel nyilvánosan bizonyos testrészek elfedése az elvárt, egyben az is elvárt, hogy ezeket a testrészeket reprezentáljuk a nemi szerepeknek megfelelő öltözékekkel, ami így egyszerre rejt el és fed fel. A transzfóbia egyik jellegzetes megnyilvánulása közé tartozik az is, hogy ezeket a nemi felfedéseket elvárja vagy kikényszeríti (Bettcher 2009, 106). A bourdieu-i szociológiából kiindulva (Bourdieu 1984), úgy gondolom, hogy a nemektől elvárt különböző ruházkodás is azt az illúziót hivatott erősíteni, hogy a férfiak és nők között nagyobb különbség található, mint valójában, vagy mint azok megkülönböztetésére szükség lenne. Vagyis ha a biológiai nemből egyenesen adódna egy stabil, megkérdőjelezhetetlen társadalmi nem, valamint ezek közötti átmenet sem létezne, akkor nem lenne szükség ezek mindennapos emlékeztetőjére, illetve adott esetekben kikényszerítésére, vagyis a nők és a férfiak számára előírt ruhadarabok éles elkülönítésére. Ezzel párhuzamosan a status quo-t közvetítő ruházkodás – vagyis a habitus – részben a férfiak dominanciáját is fenntartja, hiszen a nők kapnak olyan ruhadarabokat, melyekben gyöngébbnek, korlátozottabbnak — mint a szoknya és a magas sarkú cipő — és védtelenebbnek — mint bizonyos testfelületek felfedése — tűnnek.

A transzszexuális identitás felvállalásának következtében fellépő korlátozások megértésében segíthet, ha megnézzük, Magyarország milyen kulturális mintázatokkal bír, elsősorban a kis és nagy hatalmi távolság, valamint a gyenge és erős bizonytalanságkerülés dimenziójának tekintetében. S bár mindkettő fontos lehet, elsősorban utóbbira hívom fel a figyelmet. Először is fontos megvizsgálni, hogy mit is jelent a kulturális dimenziók létrehozója, Geert Hofstede szerint (2017) a kis és nagy hatalmi távolságú kultúrák közötti különbség.

A kis hatalmi távolságú kultúrákban minden ember ugyanannyit ér, és a létező hatalmi különbségek az egyén teljesítményéből adódnak, nem pedig a születési státuszából vagy a társadalmi osztályból. Ezzel ellentétben a nagy hatalmi távolságú kultúrákban bizonyos emberek eleve nagyobb hatalommal születnek, a jellemző törekvés a hatalmi egyenlőtlenségek maximalizására irányul, és ezekben a kultúrákban jelentősen más viselkedést várnak el például a férfiaktól és a nőktől. Itt az emberektől elvárják, hogy minden ellenvetés nélkül betartsák ezeket a szabályokat; mely hatalmi dimenziókhoz társított magatartások az élet minden területét érintik. A másik vizsgált területnél, a gyenge és erős bizonytalanságkerülés dimenziójánál a lényeg az, hogy a kultúra tanítja meg azt, hogy féljünk-e a változástól, vagy örüljünk neki. Hofstede kutatásaiból arra következtethetünk, hogy a kultúrák igen eltérő mértékben tolerálják a bizonytalanságot. Az erős bizonytalanságkerülő kultúrák tagjait nyomasztja a változás, és úgy vélik, hogy minden, ami szokatlan fenyegetést jelent, így elutasítják az eltérő nézeteket. A biztonságot rengeteg általában íratlan szabály bevezetésével próbálják megteremteni, hogy olyan környezetet hozzanak létre, ahol minden egyértelmű és bizonyos. Ezek a kultúrák még a ruhaviselet változását is kevésbé tolerálják, és kevésbé tűrik az állampolgári tiltakozást. Ezzel ellentétben a gyenge bizonytalanságkerülő kultúrák kevésbé állnak ellen a változásnak, jobban tolerálják a nézeteltéréseket és a kulturális normáktól való eltérést (Róka és Hochel 2009). Magyarország a kis és nagy hatalmi távolság tekintetében körülbelül a két érték között helyezkedik el, viszont nagyon jellemző rá az erős bizonytalanságkerülés (Hofstede). Valószínűnek tartom, hogy utóbbi kulturális jellemző szerepet játszhat abban, hogy a transzszexualitás elfogadása hazánkban lassabban és jóval nehezebben tud megvalósulni, mint olyan kultúrákban, ahol az emberek könnyebben tolerálják a változást, hiszen kevésbé tartanak az ismeretlentől, így kevésbé félnek a változástól is. Ezáltal Magyarországon egy olyan jelenség felvállalását, ami bár mindig is jelen volt, de kevésbé volt látható, nehezebben értenek meg. A folyamatos 'magyarázkodásról' Boglárka így beszél:

[...] a nagymama, hát ő egy elég konzervatív gondolkodású [...] nem ítéli el, csak nem érti, de elfogadja. Tehát neki is folyamatosan magyarázni kell, hogy ez normális [...]. Erre mindig azt szokta mondani, hogy jó, de régen nem voltak ilyenek (Boglárka).

Ezzel ellentétben Dánia, gyenge bizonytalanságkerülő kultúraként (Hofstede 2017) volt az első ország, ahol 2017. január 1-jétől törölték a transzneműséget a mentális betegségek közül (Worley 2016).

A transzszexuális identitás felépítése élettörténeti interjúkban

A transzszexuális női identitás fejlődését vizsgáló kutatásomhoz 5 egyéni, narratív interjút készítettem a témában érintett, 20 és 36 év közötti emberekkel. Olyan személyeket kerestem, akiknek a biológiai nemük férfi és a nemváltás folyamata alatt állnak. Mindegyik alany rendelkezik a nem- és névváltoztatás iránti kérelem elindításához szükséges pszichológusi vagy pszichiáteri szakvéleménnyel. Ezenfelül elemzésemet az egyik interjúalany transzvesztita ikertestvérével készített beszélgetéssel is kiegészítem; ennek elemzését elsősorban azért tartom fontosnak, mivel egypetéjű ikrek. Valamint az egyik interjúalanyom megosztotta velem testvérenek írt 'coming out' levelét, amiben felvállalja transzszexualitását, így ezt szintén felhasználom az elemzés során. Interjúalanyaimmal a TransVanilla Transznemű Egyesületen keresztül vettem fel a kapcsolatot, ahol témám körülírása részben meghatározhatta személyes történetük elmesélését. A beszélgetéseket a „Mesélj magadról” kéréssel indítottam, így próbáltam teret adni számukra, hogy saját történetüket szabadon alakíthassák, vagyis elsősorban az érdekelt, hogy mi az, amit fontosnak tartanak és mi az, amit elhagynak. A transzszexuálisok láthatatlansága és a kvalitatív interjúk következtében természetesen nem kaphatunk átfogó képet a magyarországi transzszexuális női identitásról, azonban interjúalanyaim önéletrajzi narratíváinak elemzésével rekonstruálhatjuk identitásukat és annak alakulását.

Gyermekkor és család

Az interjúalanyoknál jellemző, hogy a biológiai nemmel való azonosulás nehézségei kisebb-nagyobb mértékben már gyermekkorban megjelentek. A legtöbben ekkor még konkrétan nem tudták, hogy miben különböznek a többi gyerektől, a másságtudat még nem konkretizálódott, így egyszerűen 'furának' vagy 'művészléleknek' gondolták el mind saját magukat, mind családjuk őket. De van olyan alany is, akinél a transzszexualitás már gyermekkorban igen egyértelműen tudatosult: „Tudtam, hogy az a normálisnak tűnő, hogy én a férfiak közé tartozom, de ezt tudtam, hogy ez nem igazi. Azt éreztem, hogy ez a megjátszott, a testem számára ez volt a normális, de számomra ez volt a megjátszott” (Abigél). Bár a tudatosulás teljesen különböző életszakaszokban jelenik meg, mindenki beszámolt gyermekkori emlékekről, melyek elsősorban különböző próbálkozásokat jelentettek a másik nemmel való azonosulás megélésére, mint pl. a tornasorban a lány és a fiú sor közé állni, a nadrág alá harisnyát húzni, olyan lánytipikus játékokat játszani, mint a gyöngyfűzés vagy otthon a család előtt az anyuka ruháiban játszani. A biológiai nemükkel ellentétes nemi szerepnek megfelelő

viselkedés erősödésével a szégyenérzet is megjelent, ami jellemzően évekig fent is maradt: „Nem mertem elmondani senkinek sem [...] Szégyelltem magam miatta, mások előtt mindenképpen.” (Fruzsina) „[...] magam előtt is szégyelltem” (Lilla). Alanyaim egy részénél a feminin megnyilvánulások fokozódásával a család részéről erős tiltás fogalmazódik meg, amikor pedig bevallották családjuknak transzszexualitásukat, a család megpróbálta lebeszélni őket erről. Néhány esetben, utóbbi sikertelensége miatt egy hosszabb ideig tartó eltávolodás alakul ki, amit azonban végül felvált az elfogadás vagy legalábbis a beletörődés. „Hát ők ezt nagyon rosszul fogadták, kezelték [...] évekig nem beszéltünk [...] attól félnek [...] hogy [...] ezt az ördög csinálta velem” (Fruzsina). Az alanyok másik részénél azonban a nyílt felvállalás (coming out) sem a szűk, sem a tágabb család és hozzátartozók részéről nem váltott ki nagyobb meglepetést. Ez valószínűleg egy ezt megelőző, huzamosabb ideig tartó, a család számára is érzékelhető elfogadási és tudatosítási folyamat következménye. A felismerés maguknál a transzszexuális alanyoknál is fokozatosan és lassan alakult ki. Egyikük elmeséli, hogy mennyire meglepődött, amikor a magyarországi kis település lakóinál, ahonnan származik, semmilyen meglepettség vagy diszkriminatív megnyilvánulás — Hofstede megállapításával szemben — nem volt megfigyelhető: „[...] teljesen úgy kezeltek, mintha ez mindig is így lett volna és mindig is természetes lett volna” (Boglárka). Feltehetően a konkrét, tényleges reakciók könnyebben rejtve maradhattak alanyom számára, azonban fontos, hogyha esetleg bármilyen, a tapasztalttól eltérő magatartás meg is történt, akkor sem érzékelt belőle semmit, ami hozzájárulhatott erősen pozitív szemléletmódjához. Fruzsina nevű alanyomnál azonban jól megfigyelhető a család identitásfelvállalásra tett erős hatása. Ennek következtében a felvállalás a potenciálishoz képest évtizedekkel később valósult meg:

[...] elzártam magamban, tizen-, huszonéves koromban ezeket a dolgokat időről időre, hogy ne hogy megbántsam őket, hogy ne hogy szégyellnem kelljen, hogy ők szégyelljenek, én szégyelljem. És én mindig azon gondolkoztam, hogy jaj, majd akkor fogok én váltani, meg öltözködni, meg csinállok ilyen dolgokat, hogy ha esetleg ők már nem lesznek, mert biztosan eljön majd az az idő. (Fruzsina)

Ezzel szemben Boglárkánál a családi hatás igen gyenge:

[...] egyszer, amikor otthon voltam, a vacsoránál odavittem a kis hormonjaimat és ott vettem be mindenki előtt [...] ezek hormonkészítmények, ezeket több mint egy éve szedem, már egy visszafordíthatatlan folyamat indult meg emiatt, hogy igazából kémiailag steril lettem tőlük. (Boglárka)

Ugyanennél az alanyomnál a család eltávolodása is megfigyelhető, aminek azonban az alany feltételezett homoszexualitása volt az oka; ennek kérdésére később részletesebben is kitérek. A fenti gyenge családi hatással szemben értelmezhető a két legidősebb alany, Fruzsina és Dalma „késői” felvállalása, ami a családi környezet hatására alakul ki; míg Fruzsina szülei erősen vallásosak, addig Dalma édesapja politikailag erősen a jobb oldalt támogatja. Ezzel szemben a legfiatalabb alanynál jellemző a legtöbb családi támogatás: „De nem volt az, mint másnál, hogy most engem ezektől a dolgoktól eltiltott volna [édesanyám], vagy hogy ne csinálhattam volna...” (Abigél). Ami arra enged következtetni, hogy azoknál a transzszexuális alanyoknál, akiknél erős a családi hatás, de ez egyszerre támogató illetve megengedő, már fiatalkorban tudatosulhat a transzszexuális identitás, ellentétben az erős családi hatással és kevésbé szupportív háttérrel rendelkezőknél. A következőkben ezt a tudatosítási, identitásalakulási folyamatot vizsgálom részletesebben.

„Most hernyó vagyok, de leszek pillangó”

Látható, hogy a transzszexuális identitás tudatosításáig megtett út változó ideig tart, függetlenül attól, hogy többé-kevésbé egyértelmű jelei mindenkinél korán megnyilvánultak. 20 éves interjúalanyom, Abigél fél éven belül már szeretné alávetni magát a hüvelyműtétnek. Ezzel szemben másik alanyom, Dalma 36 éves, és csak most kezdi a hormonterápiát, miközben első transzszexualitásra utaló emléke 5 éves korából van, vagyis több, mint 30 évig tartott a tudatosításig tartó folyamat:

[...] amióta az eszemet tudom, nagyon komoly halálvággal birkóztam. Nem lettem öngyilkos, mert nem tartottam etikusnak azokkal szemben, akikkel szeretjük egymást, de csak és kizárólag ezért [...] Amióta rájöttem, hogy nőként akarok és fogok élni, ezt a gondomat mintha elfújták volna [...] úgy érzem magam, mint egy cukortartó teteje, amelyik eddig egy befőttes üveget próbált lezárni, de mindig félrecsúszott onnan, lötyögött, leesett és még a feladatát se tudta ellátni. Most pedig végre a helyére került. (Dalma)

Többen kategorizálták magukat először melegként. Vajon ennek oka abban keresendő, hogy a homoszexualitás többet vizsgált, és közismertebb a transzszexualitásnál? Esetleg könnyebb egy homoszexuálisnak integrálódnia a társadalomba, mint egy transzszexuálisnak? Vagy az akkor még nem konkretizálódott nemi identitásnak „megfelelő” szexuális orientáció jelenik meg? Az is számottevő, hogy egyikük anyukája jobban örült annak, hogy gyermeke transzszexuális, mint meleg, mivel így szerinte kisebb az esély a társadalmi kirekesztettségre:

Mert anyu valahogy úgy van vele, hogy inkább legyen egy utángyártott lánya, aki be tud illeszkedni a társadalomba és végig tud menni úgy az utcán a párjával, hogy igazából a kutyának fogalma sincs róla, hogy mi a szitu. Melegként azért mégiscsak nehezebb lenne a dolog” (Boglárka).

A meleg önidentifikációt követi az önmagukat transzvesztitaként való azonosítás, amíg nem tudatosan teljesen a transzszexualizmus, vagyis csak időnként jelenik meg, harcolva a szocializáció során megtanult normákkal. Ez évekig is jellemző több interjúalanynál. A másik nemhez tartozás ekkor még csak gyenge vágy szintjén jelentkezik és csak időnként. Ez érthető, hiszen egy heteronormatív, erős bizonytalanságkerülő kultúrával rendelkező társadalomban szocializálódtak; az ebbe való beilleszkedésre való igény párhuzamosan jelenik meg érzett identitásukkal, ami viszont nem felel meg a társadalmi elvárásoknak:

[...] és akkor szembesültem azzal a ténnyel, hogy én egy transzvesztita vagyok, merthogy én egy fiú vagyok, aki beöltözik lánynak. És ez engem annyira megütött lelkileg, lesokkolt, hogy én azt hittem ebbe beleőrülök [...] Annyira megundorodtam magamtól, hogy én egy ilyen úgymond senki vagyok vagy egy ilyen, nevezzük hulladéknak, hogy én akkor ezt meg is próbáltam magamban eltemetni [...] nekem normálisan kell élni, meg akkor viselkedjek, meg öltözzek fel úgy, ahogy egy pasinak kell. (Fruzsina)

Láthattuk, hogy a transzgenderek hozzájárulhatnak a bináris felosztás merevségének erősítéséhez. Ezenfelül azonban feltételezem, hogy a transzszexualizmus a transzvesztitizmusnál erősebben reprodukálja a nem bináris felosztását, mivel állandósul a nemi szerep, ezért inkább megfelel a normáknak, mint a szerepek változtatása. Azaz a transzszexuálisok erősebben azonosulnak a hagyományosan rögzült társadalmi normákkal; ennek befolyásaként értelmezhető a fenti, illetve az a megnyilvánulás is, mely szerint: „[...] ez az egész transzvesztita dolog, ez számomra [...] mindig is egy pejoratív dolog volt [...] évekig nem tudtam elfogadni, idegesített, hogy mi az, hogy pasi beöltözik nőnek. Nekem ez az egész nem fért bele” (Fruzsina). Bár az interjúalanyok többsége elfogadja a heteronormatív értékrendszert, és legfőbb vágyuk megfelelni ennek, ez sem törvényszerű; egyik transzszexuális interjúalanyom árnyaltabban látja a nemi szerepeket, és az ezekkel kapcsolatos „katonás rendet”:

[...] van a férfiak feliratú barakk, meg a nők feliratú barakk, az egyikben férfiasan kell viselkedni és nőket kell akarni, a másikban nőiesen kell viselkedni és arra kell várni, hogy egy férfi boldoggá tegyen, és a kettő között szögcsővel elválasztva van egy kies liget, és aki megpróbálja megkeresni a

boldogságát, szabadságát, arra felszólítás nélkül lövünk, és így nem lehet élni. (Dalma)

Ez az elképzelés nagyon hasonlít a transzvesztita interjúalanyom szemléletmódjára, miszerint férfi is meg nő is, vagyis nem tud azonosulni a tradicionális nemi szerepekre épülő rendszerrel, illetve egyúttal magában foglalja azt a koncepciót, hogy a társadalmi normáknak való megfelelés és a személyes boldogság egymást kizáró fogalom. Ez a megközelítés ellentétes a többi transzszexuális alanyom szemléletmódjával, akiknek elsődleges életcéljuk épp ezeknek a „barakkoknak” a teljes jogú tagjává válása, és a transzgendenség „kies liget”-e csak az ehhez vezető út lesz, az identitás átalakulásának folyamata, ami nem hozható párhuzamba szabadság- és boldogságfogalmukkal.

A megkérdezetteknel az identitás megtörése egyértelmű, bár mint láthattuk ezt hosszú ideig a szégyenérzet és a nemi identitásuk elnyomására tett próbálkozás előzi meg, vagyis valószínűleg az identitás megtörése inkább a társadalmi felvállalás következtében jön létre, semmint egyéni tudatosulás eredményeként. A transzszexualitás felvállalása sokszor a társadalmi megbélyegzéstől, de akár a fizikai bántalmazástól való félelem miatt nem valósul meg. Paradox helyzet, hiszen a felvállalás a diszkrimináció csökkenését segíthetné elő, ugyanakkor diszkriminációhoz is vezethet. S bár tudatosul ennek ténye — „[...] kéne, hogy láthatóbbá váljunk” (Lilla) —, a gyakorlatban ez kevésbé működik: „Egyelőre férfiként megyek ki” (Lilla). A felvállalás ezenfelül más szexuális kisebbségek felvállalását is segítheti, ami jól látható egyik alanyom iskolatársainál: „[...] olyan osztályba jártam, ahol rajtam kívül volt még két meleg srác meg egy leszbikus. És onnantól kezdve, hogy én felvállaltam nyíltan, onnantól szépen lassan mindegyik” (Boglárka). Mind a transzszexuálisoknál, mind a transzvesztita alanyomnál az őket gúnyoló iskolatársaikkal szembeni önvédelem elsősorban fizikai erőszakként jelenik meg. De ennél hatásosabb stratégiának tűnik, amikor az egyik interjúalany elmagyarázza környezetének a transzszexualitás főbb jellemzőit, így csökkentve zavartságérzésüket, s ez egyúttal az elidegenedés és az előítéletesség kialakulásának lehetőségét is redukálja. Ilyenkor azonban kérdéses, hogy ez valóban változtat-e az előítéleteken vagy környezetük csak létrehoz egy szubkategoríát, ami az illetőnek segíthet, azonban ténylegesen nem fog hozzájárulni az előítéletek változásához.

Egyik alanyom nem definiálja magát betegként: „Ez nem betegség [...] mint ahogy vannak balkezesek, botfűlűek, szeplősök, diszlexiások, melegek, színvakok, akik hatodik ujjal vagy foggal születnek, magasak és alacsonyak, stb. vannak transzneműek is” (Dalma, coming out levél). Azonban ketten is a rokkantakhoz hasonlítják a transzszexuálisokat: „[...] ez éppen olyan dolog, mint hogyha egy nyomorékot vagy egy autistát kigúnyolsz.” (Boglárka); „[...]”

egy toloszékest se nézünk meg, van elég gondja, miért nem lehet erre így gondolni” (Abigél). Egyikük pedig születési rendellenességként fogja fel transzszexualitását, vagyis transzszexualitásukat betegségként élik meg, amit egyetlen módon lehet „meggyógyítani”, méghozzá a test átalakításával. Azonban amíg ez nem történik meg, addig nem érzik magukat egyenértékűnek a társadalom többi tagjával, ami alatt valószínűleg a heteronormatív elvárásoknak megfelelő társadalmi réteget értik: „Én igazából azóta érzem magam teljes értékűnek és azóta érzem, hogy az életem helyrekerült, amióta így élek és leginkább azóta, amióta megműtötték a mellemet, mert azóta már senki nem kételkedik” (Boglárka). Ennek megfelelően a társadalmon kívüliség érzése is megjelenik, vagyis a nemi szerepek tradicionális elképzelése egyértelműen identitásuk részévé vált, a társadalom által felállított és fenntartott előítéleteket szintén elfogadják, attól függetlenül, hogy ezek elszenvedői.

Valószínűleg annak következtében, hogy interjúalanyaim egytől egyig az átalakulás folyamatában vannak, önreflexióik legjellemzőbb jegye a határok – elsősorban a saját határaik – feszegetése. Ide tartozik pl. éjszaka elszaladni a Városligetig vagy a munkahelyen, zárás előtt átöltözni női ruhába. Ezek az 'apróságok' nagyon meghatározóak és örömteliek: „ahogy fújja a szél a parókámat [...] a szoknyámat [...] magas sarkú csizmám volt, hogy kopoghatok vele az utcán [...] olyan [...] élmények, amikre egész életemben vágytam.” (Fruzsina). Azonban ezeket az örömeket időnként depresszív gondolatok is kísérhetik. A transzneműek között magas az öngyilkossági ráta. Hidasi (2014) szerint egy Magyarországon végzett kutatás eredményei szerint, a megkérdezett transz emberek 53%-a komolyan gondolt már öngyilkosságra és 44% tett is rá kísérletet. Erről számol be Fruzsina is: „[...] öngyilkossági gondolataim lettek [...] úgy éreztem, mint aki nem kap levegőt [...] hogy én így nem tudok így élni.” Fruzsina a női szerepnek megfelelően viselkedett a hormonkezelést megelőző időszakban és igen negatív társadalmi diszkriminációval, illetve fizikai bántalmazással is szembesült. Elmondása szerint ezektől el tudott vonatkoztatni, mivel kompenzáló hatású volt az, hogy sminket és női ruhát viselhetett, így összhangba hozva külső megjelenését identitásával:

[...] mindenhova, ahova tudtam női ruhába, kisminkelve járkáltam, az utcán fényes nappal, nem érdekelt ki szól be, ki köp le, ki fordul utánam, ki húzza a száját, ki röhög ki, mert nagyon sok ilyen volt, de senkivel nem foglalkoztam [...] Egyszer megütöttek [...] Én csak vidáman, mosolyogva mentem, mint a vurstli[ban], felhő, köd, dalolva, én itt vagyok, felöltözve, olyan ruhában, amilyenbe én akarok, kint az utcán és élem az életemet, senki, semmi nem érdekel. (Fruzsina)

A (fizikai) diszkrimináció kizárásában az is segítségére volt, hogy tudta, ez csak átmeneti állapot, így jövőképe pozitív lehetett: „Tudtam azt, hogy egyszer el fog jönni az a pillanat, amikor annyit fogok változni, hogy egyre kevesebben fognak bántani, egyre kevesebben fognak kiszúrni és akkor szép és tökéletes lesz az egész életem” (Fruzsina). A hormonszedés veszélyes mellékhatásokkal járhat. Azonban a testi változásokon felül, — és valószínűleg ezekből kifolyólag is — az egyén magabiztosságát növeli, korlátai legyőzésén is sokat javít, valamint erősítheti a nemi és szexuális identitás közötti dinamikus kapcsolatot: „[...] már hormonokat szedek, akkor már csak szabad gondolnom pasikra. És ez a gát is így lekerült rólam” (Fruzsina).

Rejtőzködés

Az átváltozás folyamata nem csak intra- és interperszonális nehézségeket okoz. Az életvitel teljes megváltoztatásával jár együtt: „[...] ezt megvalósítani nehéz [...] pasiként élsz [...] van [...] családod, egy párod meg van egy munkád, és akkor ezt hogyan valósítsam meg?” (Fruzsina). Egy másik alany inkább az elvonulást választotta: „Ebben az egy évben semmiképp nem akarok dolgozni [...] egy transzszexuális életében egy pozitív dolog, hogyha ebben az egy évben, ebben a változó korban a világtól egy kicsit elszakad” (Abigél). Az alany mindenféle emberi kontaktustól elzárkózik: „[...] én tényleg nem nézek az emberekre, nem foglalkozom velük” (Abigél). Ez valószínűleg részben annak is köszönhető, hogy idézett alanyom hasonlította transzszexualitását egy kerekesszékeshez, vagyis betegségként éli meg biológiai nemével nem egyező nemi identitását. Ez a szégyenérzet kialakulásához is vezethet. Ezzel szemben Boglárkánál, aki hasonlóan vélekedik a transzszexualitásról figyelhető meg a leggyengébb rejtőzködés, feltételezhetően amiatt, mert nála nem alakult ki szégyenérzet. A kialakult életmóddal és gyenge vagy semmilyen szégyenérzettel nem rendelkező transzszexuálisnál lesz a legkisebb a rejtőzködésre való igény, ezzel szemben a munkanélküli, fiatalabb interjúalanynál jóval nagyobb rejtőzködés tapasztalható. Azonban kérdéses, hogy vajon transzszexualitásukat betegségként és szégyenként megélő egyéneknél az adott életmódhoz való ragaszkodás vagy a rejtőzködés lesz a fontosabb? Fent idézett alanyomnak, Abigélnek elsősorban anyagi helyzete következtében lehetősége nyílt a nemváltás mellett kizárni minden társadalmi interakciós lehetőséget is. Ha ezeket nem tudta volna egyszerre megvalósítani, vállalta volna-e a nyilvános átalakulást? Esetleg elhalasztotta volna azt addig, amíg nincs olyan anyagi helyzetben, hogy a rejtőzködéssel együtt valósíthassa meg? Esetleg olyan erős lesz a szégyenérzet, hogy a felvállalásra soha nem kerül sor? S nem utolsósorban vajon összefüggésbe hozható-e a magas öngyilkossági ráta az

átváltozás alatti rejtőzködés kivitelezhetetlenségével? Az alanyok jövőbeli tervei pozitívak, sztereotipikusak, amire a jelenlegi rejtőzködés vagy egyáltalán nemi identitásuk véleményem szerint nincs hatással. Jövőterveiknél a transzszexualitás alig kerül szóba — van, aki ki is mondja, hogy ez a későbbiekben nem lesz az identitása része — vagyis nem transznőként fogják magukat definiálni, hanem egyszerűen nőként. Azaz teljesen elhagyják a múltukra emlékeztető transz jelzőt is. A korábban megfigyelt identitáskülönbségek, főként az identitás vállalásának fontosságáról és ennek gyakorlatba való átültetéséről alkotott különböző vélemények után jövőképeik meglepően összhangban vannak egymással; olyan konvencionális tervekből állnak, mint a nyelvtanulás vagy továbbtanulás, bizonyos materiális javak megszerzése vagy a gyermekvállalás.

Transzszexuális büszkeség

A megkérdezett transzszexuális alanyoknál az elfogadásra, a megbocsátásra, a félelmek leküzdésére tett törekvések példamutatóak. Ilyen például annak elfogadása, hogy az emberek nem értik a transzszexualitást; a transzvesztita szépségversenyre való benevezés „friss transzszexuálisként”; vagy akár a nemváltó műtétsorozat elvégeztetése teljesen egyedül. Az átmeneti időszakban, amíg külsejük nem tükrözi nemi identitásukat, otthonukat — adott esetekben a zárt szobát — valamint a meleg szórakozóhelyeket tekintik kizárólag olyan helyeknek, ahol teljesen önmaguk lehetnek. Az utcára a bántalmazástól való félelem következtében a hormonkezelést megelőzően a biológiai nemüknek megfelelő megjelenéssel mennek ki:

akadnak olyanok, akik ki mernek menni, de én nem, amíg nincs meg a külsőm [...] addig nem mennék így ki utcára. Én félek, hogy megtámadnak [...] Mindenhol korlátozva érzem magam valamilyen szinten [...] Nekem teher férfiként élni, minden nap és nagyon-nagyon idegesít. (Lilla)

Devor modelljének² utolsó pontja, vagyis a büszkeség érzése az egyik alanynál a több éves hormonkezelés és a kisműtét (herék eltávolításának) elvégzése után teljeseedett be. Azonban a teljes testi átalakulás egy fontos pontját, vagyis a műtétet, amely során kialakítják a vaginát, azonban nem tartja olyan fontosnak: „[...] magam miatt nem biztos, hogy megcsinálnám, megcsináltatnám, mert én jól érzem magam és semmi baj a testemmel [...]” sőt

² A transzszexuális identitás vizsgálatára különböző elméletek jöttek létre, melyek közül talán a legjelentősebb Devor 14 lépcsős modellje, mely a korai zavartól egészen a büszkeség érzésének kialakulásáig vizsgálja az identitás fejlődésének folyamatát (Diamond Pardo and Butterworth 2011, 634).

még azt mondom, hogy eljutottam arra a szintre is, hogy én úgy mond különlegesnek érzem magamat [...]” (Fruzsina). Vajon miért alakulhatott ki a büszkeség érzése az utolsó műtét előtt? Milyen szinten érvényesülhet itt a társadalmi normáknak való megfelelés? A transzszexualitással kapcsolatos egyik legjellemzőbb sztereotípiája az, hogy a transzemberek rossz testbe születtek. Ez azt sugallja, hogy a transzszexualitás kialakulása inkább biológiai tényezőkkel magyarázható, mint társadalmiakkal. Kérdés, hogy ezek a biológiai tényezők mennyire nyilvánulnak meg feketén-fehéren, vagyis mit értenek pontosan test alatt és miért lehetséges egy olyan meghatározó pont elhagyása, mint a nemi szerv kérdése; mennyiben mutat esetleg egy újfajta transz testkép felé? Előfordulhat, hogy a hormonkezelés következtében fellépő meddőség hozzájárulhat a nemi szerv fontosságának csökkenéséhez az egyén számára, de az is lehet, hogy ennek rejtettsége miatt, a női nemi szervet kialakító műtét (vaginaplasztika) nélkül is kivitelezhető a heteronormatív társadalomba való beilleszkedés. Ez felveti a kérdést, hogy ha lehetséges lett volna az interjúalany számára a társadalmi integráció a hormonkezelés és a feminin jellegzetességek elősegítése érdekében tett nemátalakító műtét nélkül, akkor is szükségét érezte volna ezeknek vagy sem (Bettcher, 2009). Természetesen ettől függetlenül nem kérdőjelezhető meg, hogy számára az átalakulás véghezvitele döntő jelentőségű, hiszen a társadalmi elvárásoknak való megfelelés a szocializációs közegek hasonlósága miatt az előítéleteket elszenvedőknél is kialakul. A végső műtét valószínűleg mind testileg, mind pszichésen, mind anyagilag megterhelő, és bár alanyom, Fruzsina hangsúlyozza, hogy maga miatt nem biztos, hogy alávetné ennek magát, attól függetlenül fenntartja ennek lehetőségét, még hozzá olyan okból, ami nem hozható kapcsolatba a „rossz testbe születés” érzésével: „[...] ami miatt megcsináltatnám csak a nagyműtétet, az pedig amiatt, hogy idézőjelben normális partnert tudjak találni” (Fruzsina). Ezen túl, ugyanő, Beauvoirt (1969) is idézi: „[...] nem attól lesz valaki nő, hogy nőnek születik, hanem azzá válik.” Ez utóbbi remélhetőleg arra utal, hogy hazánkban a biológiai és társadalmi tényezők, mint a fennálló kérdésekre adott okok és válaszok nem határolódnak el radikálisan egymástól. Vagyis ha nagyobb átfedés és átjárhatóság alakul ki a két szemlélet között, akkor remélhetőleg a transzneműek és a feministák között is nagyobb konszenzus alakul ki vagy fog kialakulni, mint a nyugat-európai társadalmakban.³

Az interjúalanyok világszemlélete összességében, inkább pozitív, mint negatív: határozott tervekkel rendelkeznek és függetlenek. Azonban fontos megemlíteni, hogy önkéntes alapon vállalták az interjút, kiválasztásuk nem véletlenszerűen történt, vagyis feltételezhető, hogy alapvetően hajlandóak

---

³ Bővebben lásd: Goldberg 2014.

transzszexualitásuk büszke felvállalására. Ez megalapozhatja pozitív jövőképüket, és csökkentheti a társadalmi interakcióktól való elszigetelődés mértékét. Ugyanez lehet a válasz két interjúalany transzneműekről alkotott véleményére is:

Viszont amúgy sok transznak van problémája, amit már én nem értek [...] Én amúgy nem tartom túlságosan sok transszal a kapcsolatot, mert elég flúgosak szerintem. Furák [...] maguknak valók [...]. (Boglárka)

[...] az összes szexuális kisebbség közül ez messze a leghisztérikusabb és a legparanoidabb, amit így meg lehet érteni. Ennél kisebb és érthetlenebb, furább kisebbség nem létezik. (Dalma)

Befejezés

Jelen munka kizárólag társadalmi konstruktivista elméleti keretben tárgyalja mind a nemi identitás, mind a biológiai nem kérdését, felhívja ezek esetlegességére a figyelmet, és arra, hogy összetettségük következtében konkrét konzekvenciák levonására sem alkalmasak. Ezenfelül a narratív interjúk vizsgálata és az ezekből levont következtetés is partikuláris; feltételezhető, hogy további beszélgetések tovább bonyolítanák a transzszexuális identitás és annak kialakulásából levont következtetéseket. Azonban egy láthatatlan és alig vizsgált identitáskategória elemzésénél egy nem reprezentatív konklúzió is fontos. A rossz testbe születés sztereotípiája egyrészt erősíti a stabil nemi identitások elméletét, másrészt viszont megkérdőjelezi, hogy ezek a stabilnak tűnő identitások valóban a biológiai nemből eredeztethetők-e. A transzszexuális nők saját magukat erősen a női sztereotípiáknak megfelelően érzékelik. Ez szintén megkérdőjelezi mind a biológiai és a társadalmi nem közötti összefüggést, mind a biológiai nem konstruálatlanságát.

Felhasznált irodalom

- Beauvoir, Simone De. 1969. *A második nem*. Budapest: Gondolat Könyvkiadó.
- Bettcher, Talia Mae. 2009. „Trans Identities and First-Person Authority.” In Laurie J. Shrage (ed.) *„You’ve Changed”: Sex Reassignment and Personal Identity*. New York: Oxford University Press.
- Bourdieu, Pierre. 1984. *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

- Butler, Judith. 1990. *Gender Trouble. Feminism and the Subversion of Identity*. London and New York: Routledge.
- Diamond, Lisa M., Seth T Pardo and Molly R. Butterworth. „Transgender Experience and Identity.” In Seth, J. Schwartz, Koen Luyckx and Vivian L. Vignoles (ed.) *Handbook of Identity Theory and Research*. New York: Springer, 629–642.
- Giddens, Anthony. 1992. *The Transformation of Intimacy: Sexuality, Love and Eroticism in Modern Societies*. Cambridge: Polity Press.
- Goldberg, Michelle. 2014. „[What is a woman? The dispute between radical feminism and transgenderism.](#)” *The New Yorker*. Letöltés: 2017. július 18.
- Hidasi, Barnabás. 2014. „[A transz embereket egészségügyben érő diszkrimináció dokumentálása Magyarországon.](#)” *Transvanilla Transznemű Egyesület*. Letöltés: 2017. július 20.
- Hofstede, Geert. „[Country Comparison.](#)” *Fofstede Insights*. Letöltés: 2017. augusztus 01.
- Laqueur, Thomas. 2002. *A testet öltött nem: Test és nemiség a görögöktől Freudig*. Budapest: Új Mandátum Könyvkiadó.
- Riggle, Ellen D. B., Sharon Scales Rostosky, LaWanda E. McCants and David Pascalehague. 2011. „The positive aspects of a transgender self-identification.” *Psychology & Sexuality* 2 (2): 147–158.
- Róka, Jolán és Sandra Hochel. 2009. *Interkulturális és nemzetközi kommunikáció a globalizálódó világban*. Budapest: Budapesti Kommunikációs és Üzleti Főiskola.
- Worley, Will. 2016. „[Denmark will become first country to no longer define being transgender as a mental illness.](#)” *Independent*. Letöltés: 2017. július 24.